

Medicīnas vēsturei veltītajam krājumam "*Из истории медицины*" apritēja pusgadsimts...

Rita Grāvere

1957. gadā Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas izdevniecība laida klajā rakstu krājuma "*Из истории медицины*" ("Ieskats medicīnas vēsturē") pirmo sējumu krievu valodā. Tā iznākšanu kopīgiem spēkiem veicināja Latvijas PSR Veselības aizsardzības ministrija, Eksperimentālās medicīnas institūts un Latvijas PSR Zinātņu akadēmija. Redkolēģijā bija akadēmiķis P. Stradiņš, A. Šmits un medicīnas zinātņu kandidāts K. G. Vasiļjevs [1].

Krājums tika komplektēts no 1953. līdz 1956. gadam, pirmajā, kā vēlāk rakstīs, "neizdevušās perestroikas" mēģinājuma laikā. Tas bija pirmais Latvijā iznākušais rakstu krājums par medicīnas vēsturi [2]. Lai gan medicīnas vēstures studijas un pētniecība Latvijā aizsākās vēl 20. gs. sākumā un uzplauka 30. gados [3], tomēr tieši šis diezgan sarežģītā laikā tapušais rakstu krājums, kurš 1992. gadā pārtapa principiāli jaunā izdevumā *Acta Medico-Historica Rigensia*, lielā mērā veidoja to medicīnas vēstures pamatu, no kura var atskatīties uz šīs medicīnas nozares attīstību un panākumiem. Turklāt daļa krājumā ievietoto pētījumu rada praktisko piepildījumu Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzeja ekspozīcijās un izstādēs.

Gan krājuma iznākšana, gan Latvijas medicīnas vēsturnieku skolas izaugsme lielā mērā saistāma ar Paula Stradiņa vārdu. Viņš aizsāka medicīnas kolekciju vākšanu ar ieceri izveidot muzeju [4], vairākkārt mēģināja ieviest LU Medicīnas fakultātes studiju sarakstā arī medicīnas vēstures kursu, ko oficiāli sāka lasīt 1939. gadā [5]. 1940. gadā Latvijas Kultūras fondam adresētajā lūgumā par 2000 latu pabalsta piešķirumu P. Stradiņš to cerēja novirzīt gan Medicīnas vēstures muzeja iekārtošanai, gan arī Latvijas medicīnas vēstures pētīšanai [6].

1944. gada februārī, vēl ritot Otrajam pasaules karam, Pauls Stradiņš LU Medicīnas fakultātes 25 gadu jubilejā nolasīja savu pirmo programmatisko referātu Latvijas medicīnas vēsturē "Medicīnas vēstures uzdevumi Latvijā" [7]. Tajā Stradiņš acināja uzsākt sistemātisku Latvijas medicīnas vēstures izpēti, vācot mate-

riālus par medicīnas fakultātes izveidošanos; izceļot I. Brensona ieguldījumu šai zinātņu jomā, P. Stradiņš aicināja šo darbu turpināt.

Jau 30. gadu otrajā pusē P. Stradiņš domāja par sadarbību ar Baltijas kolēģiem, 1936. gadā kopā ar lietuviešu kolēģiem tika apspriests pat jautājums par *Acta Chirurgica Baltica* izdošanu, par kuras galveno redaktoru tolaik bija doma uzaicināt J. Alksni [8].

Pie domas par Baltijas zinātnieku sadarbību P. Stradiņš atgriezās arī pēc kara.

Sākotnēji par savām iecerēm latviešu tautas medicīnas pētišanā P. Stradiņš stāstīja 1946. gadā Maskavā, uzstādamies medicīnas vēsturnieku dekādē Maskavā. Vairāki dokumenti liecina, ka aptverošas Latvijas medicīnas vēstures izpētišana un attiecīga arhīva izveidošana bija iecerēta jau 1946. gada sākumā, veidojoties Latvijas Zinātņu akadēmijai [9].

Ap 1951.–1952. gadu, kā to liecināja Jānis Stradiņš, tuvojoties Rīgas 1. slimnīcas 150 gadu jubilejai, viņa tēvam bija radusies iecere ierosināt un organizēt konferenci par medicīnas vēstures jautājumiem [10]. Taču šo lēmumu kavēja ne-labvēlīgā politiskā situācija un radikālas pārvērtības Padomju Savienībā. Tomēr laika posmā no 1952 līdz 1956. gadam Pauls Stradiņš bija izveidojis Latvijas medicīnas vēsturei veltītu pētāmo tematu sarakstu. Profesoram bija nodoms aplūkot Latvijas medicīnas vēsturi kopējā Baltijas kontekstā ar Lietuvas un Igaunijas medicīnas vēstures jautājumiem.

1956. gadā, kā atcerējās Jānis Stradiņš, viņa tēvs uzaicināja uz Rīgu no Lietuvas un Igaunijas savus kolēģus, lai apspriestu topošo sadarbību [11]. Šo faktu apstiprināja arī prof. V. Girdzijauskis, ka P. Stradiņš mudināja organizēt zinātnisku konferenci par Baltijas medicīnas vēsturi. Šādu konferenci sasauca 1956. gadā Viļņā, atzīmējot Viļņas Medicīnas biedrības 150 gadu jubileju un Medicīnas fakultātes 175 gadu jubileju, kurā P. Stradiņš nolasīja referātu par medicīnas zinātņu stāvokli Latvijā 18. gadsimtā [12].

Tāds bija sākums un priekšspēle, lai P. Stradiņa nodomi vismaz daļēji īstenotos Hruščova "atkušņa laikā" mums pazīstamajā krājumā "*Из истории медицины*".

Laikmets, kurā tapa šā krājuma pirmais sējums, kā arī cilvēki, kas to veidoja un ietekmēja tā tapšanas gaitu, nedaudz ieskicēti 1993. gadā iznākušajā grāmatā "Tāds bija mūsu laiks...", kur sarunā starp Jāni Stradiņu un Kārli Eriku Aronu, kuru komentēja Juris Salaks, faktiski rodama krājuma iecere un tapšanas gaita, kā arī sniegta neliela materiāla analīze [13].

Atskatoties uz laiku, kad iznāca "*Из истории медицины*" pirmais sējums, mazliet jāpieskaras tā izveides gaitai, tematikai, struktūrai un autoru kolektīvam, skatot un vērtējot to kopējā medicīnas vēstures attīstības gaitā Latvijā, Baltijā un arī pasaulē. Neraugoties uz diezgan prominentu valsts organizāciju virknējumu pirmā krājuma titullapā, to gandrīz pilnībā komplektēja Pauls Stradiņš, kam tehniskajos darbos palīdzēja viņa dēls Jānis Stradiņš. Vēlāk piedāvāja arī tolaik armijas epidemiologs K. G. Vasiļjevs, kas savās atmiņās min, ka P. Stradiņš viņam uzticējās krājuma rediģēšanu [14].

Krājums tika iecerēts kā daļa no vispārēja medicīnas vēstures pētījuma.

I sējumu ievadīja diezgan īss, taču izsmēlošs akadēmiķa, tolaik Eksperimentālās medicīnas institūta direktora P. Gērkes [15] priekšvārds. Tajā bez izvērstajiem V. Ļeņina citātiem par zinātņu vēstures lomu sabiedrības attīstībā autors solīja ar šī krājuma starpniecību nedaudz aizpildīt robos medicīnas vēsturē, īpaši uzsverot padomju zinātnieku pētījumus. P. Gērke aprādīja, ka pirmais krājuma sējums ietver vairākus oriģinālus rakstus par medicīnas un medicīniskās palīdzības vēsturi Baltijā, arī atsevišķus pētījumus par Krievijas un citu padomju republiku medicīnas vēstures jautājumiem. Turklāt pirmajā sējumā tika arī publicēti N. Pirogova lasījumos 1956. gadā Rīgā klausītie referāti.

Krājuma kopējo problēmievirzi skaidroja ar Paula Stradiņa vārdu parakstīts raksts. Dodot meslus savam laikam un iespējamās kritikas iespaidā, Jānis Stradiņš, kas patiesībā rakstīja šo rakstu, pielāgoja šo pirmo krājuma sējumu Lielās Oktobra revolūcijas gadadienai, jau pirmajā rindkopā atzīstot, ka tas ir pirmais Baltijas medicīnas vēsturei veltīts rakstu apkopojums. Daudz vēlāk, 1993. gadā, sarunā ar K. Aronu Jānis Stradiņš paskaidroja, ka krājuma priekšvārdu ar politiski pareizām frāzēm, paredzot iespējamo kritiku, viņam ieteicis rakstīt tālredzīgais un gudrais Zinātņu akadēmijas redaktors Solomons Levi [16].

Par spīti pompozajam sākumam un padomju retorikai P. Stradiņa rakstā pieminēts pirmo medicīnas vēstures celmlaužu I. Brensona un J. Alkšņa devums šai zinātņu druvā. Autors uzskaitīja arī medicīnas vēsturnieku uzdevumus šajā pētniecības jomā. Pie tiem autors pieskaitīja Polockas, Pleskavas un Novgorodas ārstniecisko sasniegumu ietekmi uz latviešu ārstniecības vēsturi, vietējās katoļu garīdzniecības lomas atsegšanu viduslaiku Livonijā. Tāpat pētnieku uzmanībai nedrīkstēja pāriet garām ilgie bada, karu un epidēmiju gadi 15. gs. Atsevišķs problēmu loks saistījās ar Rīgu kā ļoti svarīgu Apgaismības centru Baltijā, kā arī ar pirmo aptieku veidošanās vēsturi Baltijā un vietējām farmaceutiskām tradīcijām. Starp nākotnes uzdevumiem tika ierindoti pētījumi par Eiropas universitāšu lomu medicīnisko zināšanu apgūvē, īpaši pievēršoties un izceļot Tartu (Tērbatas) Universitātes kā pasaules medicīnas centra vietu un nozīmi Baltijā, kā arī izcilu krievu zinātnieku un ārstu sasniegumi Baltijas medicīniskās domas attīstībā.

Šajā programmatiskajā priekšvārdā tika minēta arī 19. gs. Baltijas medicīniskās dzīves izpēte, kuras rezultātā Latvijā parādījās diezgan plašs slimnīcu tīkls un izveidojās ārstu profesionālās organizācijas. Jau tad starp izvirzītajiem uzdevumiem īpaši bija izcelta 19. gs. vidus un beigu – latviešu nacionālās atmodas sākumā – pirmo latviešu cilmes ārstu darbība. Būdam spiesti kritizēt "buržuāziskās" Latvijas medicīnas organizāciju, autors tomēr uzsvēra, ka nedrīkst aizmirst arī tās pozitīvās iezīmes. Laika iespaidā, pretstatā 1944. gada programmatiskajai Latvijas medicīnas vēstures daļai, P. Stradiņš neuzdrošinājās kā vienu no svarīgākajiem pētniecības uzdevumiem minēt LU Medicīnas fakultātes lomu medicīnas vēsturē. Pie medicīnas vēsturnieku pētījumiem, protams, kā to prasīja laiks, bija ierindoti

nenoliedzamie padomju medicīnas sasniegumi, kam būtu jāatrod savs atspulgs nākamajos sējumos.

Visa krājuma tematika tika virzīta ne tikai uz medicīnas vēstures rakstīšanu, bet arī šīs zinātnes nozares attīstību Latvijā. Jau pirmajā sējumā pamazām iezīmējās tā nākamā struktūra: zinātniski raksti, aktualitātes un sadaļa "Cilvēki un dati". Kā vēlāk recenzijās atzīmēs P. Zabłudovskis, tika nosprausta dabiska robežšķirtnē starp krājumu un žurnāla "*Советское здравоохранение*" medicīnas vēsturei veltīto sadaļu [17].

Ievadraksts bija veltīts akmenslaikmeta cilvēka apmetnēm, sadzīvei, higiēnai (V. Griķe), nākamais – viduslaikiem. Autori – Pauls un Jānis Stradiņi – kopā ar M. Dalbiņu piedāvāja "Piezīmes par viduslaiku Livonijas mūku ārstniecisko darbību". Viduslaiku tematiku turpināja S. Verhratska pētījums par medicīnas doktora Franciska Skorinas dzīvi un darbību. Hronoloģiski izsekojot medicīnas attīstības gaitai, J. Stradiņš sarakstīja nelielu apcerējumu par dabaszinātņu attīstību Baltijā 17.–18. gs., ko turpināja abu Stradiņu nākamais kopējais pētījums par zviedru izcelsmes 18. gs. zinātnieku Urbānu Jērni un viņa sakariem ar Baltiju.

Pārskatot pirmajā sējumā ievietoto rakstu tematiku, jāsecina, ka deviņi no tiem atsedza Latvijas medicīnas vēstures jautājumus, viens bija veltīts Padomju Latvijas veselības aizsardzībai. To bija rakstījis bijušais LPSR veselības aizsardzības ministra vietnieks, RMI Veselības aizsardzības organizācijas un medicīnas vēstures katedras vecākais asistents, vēlāk profesors F. Grigorāšs [18]. Pieci raksti šajā sējumā atainoja Baltijas medicīnas vēstures dažādas lappuses: viens bija veltīts Krievijas medicīnas vēsturei, aprakstot pretepidemioloģisko iestāžu izveides vēsturi Krievijā (K. G. Vasiļjevs, N. Vasiļjeva). Vēl septiņi raksti bija N. Pirogova lasījumu referātu publicējumi. Krājumā tāpat tika iekļauti materiāli par baku potēšanu Baltijā (K. G. Vasiļjevs), vairāki aspekti par ortopēdijas attīstību Latvijā (A. Bieziņš), cīņa ar kaulu un locītavu tuberkulozi Latvijā (J. Vekslers) u. c.

Līdzīgas attiecības bija arī sadaļā "Cilvēki un dati", kur pirmajā ziņojumā, domājams pateicoties P. Stradiņam, pieminēta 160. gadadiena kopš baku vakcinācijas sākumiem. Šeit ievietota K. G. Vasiļjeva apcere par Eduardu Dženeru un divas publikācijas par Latvijas izcilākajām personībām medicīnas vēsturē – Izidoram Brensonam un Jēkabam Alksnim. Atceroties aizgājušos kolēģus, piemiņas rindas veltītas pirms gada mirušajam ķirurgam M. Dalbiņam.

Šī visai garā pakavēšanās pie I sējumā ievietotajiem rakstiem nepieciešama jau tādēļ vien, ka tā dod priekšstatu par topošā rakstu krājuma struktūras izveidi, tematiku, izsekojot medicīnas un dabaszinātņu attīstībai hronoloģiskā skatījumā no senākā cilvēces perioda līdz mūsu dienām.

Vērtējot šo sējumu no malas, var vienīgi apbrīnot autoru uzdrīkstēšanos minēt gan latviešu "nacionālistus", gan sakārtoto rakstu secību un tēmu dominanti. Sekas arī nelīka ilgi gaidīt. Iepriekšminētajā J. Stradiņa sarunā ar K. Aronu 1993. gadā J. Stradiņš apliecināja, ka Latvijas profesionālie vēsturnieki sākumā pret krājumu izturējušies skeptiski. M. Stepermanis neuzrakstīja apsolīto atsauksmi par krā-

jumu, jo, pēc viņa domām, "pētījumi nebalstījās uz arhīvu materiāliem." Tomēr nīknākā kritika nāca no ZA partijas organizācijas, kas pārmeta buržuāzisko objektivismu, jo krājumā ievietoti nekroloģi aizsargam Dalbiņam un reakcionārajam emigrantam profesoram Jēkabam Alksnim [19].

Lai gan oficiāli 1. sējuma titullapā kā iznākšanas gads rakstīts 1957., tomēr tas nāca klajā 1958. gada sākumā (februāri). Šī paša gada "ZA Vēstis" 6. numurā sadaļā "kritika un bibliogrāfija" iespiesta neliela septiņu rindu gara informācija par krājumu un tajā lasāmajiem rakstiem ar piebildi, ka "krājums ir pirmais ievērojams Baltijas medicīnas problēmām veltītais rakstu krājums, kas izdots padomju laikā" [20].

Taču jaunā krājuma iznākšanu apveica padomju medicīniskā prese. 1959. gadā prestižajā žurnālā "Советское здравоохранение" vispirms gan tika ievietota recenzija par otro sējumu [21], bet 1961. gadā šai pašā žurnālā ievērojamais krievu medicīnas pētnieks N. Bogojavlenskis aplūkoja un izvērtēja gan pirmo, gan otro sējumu. [22]. Autors vērtējums bija viennozīmīgs: sējums izdots lieliski, no ideoloģiskās un metodiskās puses iebildumu nav.

Kā zināms izaicinājums no otra okeāna krasta 1958. gadā emigrācijas presē jau pēc P. Stradiņa nāves viņam veltītajā izdevumā parādījās E. Dārziņa diezgan pretencioza recenzija par profesora P. Stradiņa pēdējiem darbiem, izvērtējot arī "Из истории медицины" pirmo sējumu [23]. Autors ar rūgtumu atzina, ka "šīnī krājumā ievietoties darbi dod gaišu liecību par garīgā darba apstākļiem dzimtenē, jo visur un vienmēr pirmajā vietā krievi, lai gan neatvairāmi redzams, ka šī krievu pirmdzimtība ir mākslota". No šāda skatupunkta E. Dārziņš arī dala sējumā publicētos rakstus divās grupās: latviešu un krievu. "Latvieši iespējamības robežās mēģinājuši rādīt, ka gaisma nākusi no Rietumiem; krievi palikuši pie Borisa Godunova atziņas, – ko es nezinu, tā nav." Kopumā E. Dārziņa recenzija pauž gandarījumu "par medicīnas un dabaszinību augsto līmeni Baltijā un ka šī gaisma ir nākusi no Vakariem".

P. Stradiņš steidzās, sagatavošanā bija 2. sējums un darba kārtībā – konference. 1958. gada jūnijā Latvijas Zinātņu akadēmijā notika I Baltijas valstu dabaszinātņu un medicīnas vēsturnieku apspriede, kurā visi dalībnieki vienprātīgi atzina, ka Baltijas republiku tautām ir izcils bagāts kultūras mantojums daudzās dabaszinātņu, medicīnas un tehnikas nozarēs. Apspriede pieņēma plašu lēmumu par pasākumiem Baltijas dabaszinātņu un tehnikas, vēstures pētījumu aktivizēšanai, par vietējo zinātnieku jubilejas datu un sasniegumu atzīmēšanu, to atspoguļošanu Baltijas republiku tautu enciklopēdijās, lekcijās, presē, muzeja ekspozīcijās. Tas tika uzskatīts ne tikai par zinātniski svarīgu, bet arī politiski aktuālu jautājumu. Pētījumu koordinēšanai par Baltijas dabaszinātņu un medicīnas vēsturi nodibināja pastāvīgu starprepublikānisku komisiju un nākamo apspriedi nolēma sasaukt tā paša gada oktobrī Tartu [24].

Šādā jau pozitīvā kontekstā 1959. gadā gandrīz vienlaikus ar K. Vasiļjeva, F. Grigoraša un Ā. Krausa sarakstīto grāmatu "Материалы по истории меди-

цины и здравоохранения Латвии" [25] klajā nāca krājuma "Из истории медицины" otrais sējums.

Ja grāmata izpelnījās diezgan asu profesionālo vēsturnieku kritiku, atzīstot, ka tā pēc sava satura bija vairāk ideoloģiska, nevis zinātniska [26], tad krājuma "Из истории медицины" veidotāji (sējuma tematika tika komplektēta vēl 1958. gadā un šajā gadā 14. augustā nomira Pauls Stradiņš), cik tas tolaik bija iespējams, mēģināja saglabāt objektīvu skatījumu uz daudzām lietām.

II sējums bija veltīts Paula Stradiņa piemiņai. Sējumu ievadīja Paula Stradiņa piemiņai veltīts raksts, kurā kā viņa galvenie nopelni izcelti medicīnas vēstures muzeja izveide un medicīnas vēstures lekciju kursa ieviešana.

Kopumā II sējums saglabāja tādu pašu struktūru kā pirmais. Tomēr salīdzinājumā ar pirmo krājumu tajā bija arī zināmas pārmaiņas, un kurām jau priekšvārdā aprādīja P. Gērke. Akadēmiķis atzina, ka redakcijas kolēģija, ievērojot I sējumam veltītās kritiskās piezīmes, otrajā paplašināja rakstu autoru loku, piesaistot pētniekus no citām republikām, publicējot vadošo zinātnieku rakstus par dažādām medicīnas nozarēm. Salīdzinot ar I sējumu, bija palielinājies zinātnisko rakstu skaits – no 14 rakstiem līdz 23. Palielinājās arī oriģinālo materiālu skaits, paplašinājās sadaļa par ievērojamu zinātnieku un ārstu darbību.

Salīdzinājumā ar iepriekšējo krājumu šajā sējumā nebija atspoguļoti senākie periodi. Vairākums zinātnisko publikāciju aplūkoja dažādus 18. gs., bet galvenokārt 19. gs. medicīnas vēstures jautājumus. Arī P. Stradiņa pēdējais raksts autorībā ar K. Vasiļjevu bija veltīts izcilajam Rīgas ārstam O. Hūnam. Tolaik jau aizsaulē aizgājušā Ā. Krausa raksts vēstīja par medicīnas attīstību Latvijā, P. Gērke aprēķīja K. M. Bēra morfoloģiskās sistēmas (nolasīts kā referāts Tartu 1959. gadā), bet J. un P. Stradiņu divas publikācijas – viena par Teodoru Grothusu un medicīnu, otra – par aptieku attīstību Baltijā. Atsevišķa J. Stradiņa publikācija bija veltīta Jelgavai kā dabaszinātņu attīstības centram 18. gs. beigās un 19. gs. sākumā. K. un S. Brutānu raksts ļāva ieskatīties Latvijas kūrortu attīstībā.

Analizējot rakstu tematikas ģeogrāfiskos ietvarus, vairākums rakstu, tieši tāpat kā iepriekšējā pirmajā rakstu sējumā, skāra galvenokārt Latvijas medicīnas vēstures problēmas (tādu bija 10). Lietuviešu zinātnieki prof. V. Girdzijauskis un S. Bizjulevičs un svēra Viļņas Universitātes nozīmi medicīnas attīstībā Lietuvā. Baltijas kopējām problēmām bija veltīti seši raksti, bet medicīnas vēsturei Krievijā tikai trīs. Kā novitāte jāatzīmē vēsturnieku iesaistīšanās. Tā ZA Vēstures institūta līdzstrādnieks A. Spreslis piemiņas sadaļā par pesonībām publicēja divas nelielas apceres par P. Daugi un A. Priedkalnu. Tāpat šeit atspulgu ieraudzīja A. Kirhenšteina 85 gadu jubileja ar tai veltītu ziņojumu, kā arī atcere par Jāni Maizīti.

Otrajā sējumā parādās arī jauna sadaļa – "Hronika", kas lasītājus iepazīstināja ar 1958. gadā notikušās pirmās starprepublikāniskās Baltijas dabaszinību un medicīnas vēstures pētīšanas problēmu konferences materiāliem un rezolūciju, kā arī ar 1959. gadā Tartu notikušās otrās starprepublikāniskās apspectives gaitu.

1959. gadā jau minētajā žurnālā "Советское здравоохранение" tika iespiesta V. Ņevska recenzija par šo sējumu, kas atšķirās ar diezgan asu, ja ne asāko vispār krājumam veltītu kritiku. Autors, atzīstot visai plašo apskatāmo problēmu spektru, redakcijai adresēja virkni kritisku piezīmju, – gan par virsrakstu neatbilstību saturam un virsrakstos plašu, bet tekstā šauri atspoguļotu tematiku, gan biogrāfiju sadaļā neprecizitāti faktu izklāstā, gan bibliogrāfiskām kļūdām vispār, īpaši atspoguļojot O. Hūna un P. Stradiņa ieguldījumu medicīnā.

III sējums dienasgaismu ieraudzīja 1960. gadā. Tas lielā mērā tapa, īstenojot 1959. gada februārī 1. Vissavienības medicīnas vēsturnieku konferencē Ļeņingradā pieņemtos lēmumus, kas paredzēja ātru un kvalitatīvu medicīnas vēstures attīstību visās Padomju Savienības republikās. Atbilstoši tiem redakcija priekšvārdā solīja topošajā III sējumā atspoguļot Latvijas, Krievijas un citu republiku dažādus medicīnas vēstures jautājumus. Krājumu gan šoreiz ievadīja F. Grigorša sava laika stilā sarakstītā ievadpublikācija, kas bija veltīta 1958. gadā mirušajam Latvijas PSR veselības aizsardzības ministram Ādolfam Krausam.

Pētījuma tematikas spektrs bija diezgan plašs, – sākot no viduslaiku Salernas kodeksa līdz 1905. gada notikumiem Rīgā un kā tie atspoguļojās Rīgas 1. slimnīcas arhīva materiālos (V. Kalnbērzs). No sējumā ietvertajiem 23 rakstiem lielākā daļa publikāciju skāra 18. un 19. gs dažādu medicīnas iestāžu un nozaru pētījumus, kā arī tādu personību darbību kā Grindelis (J. Stradiņš), O. Hūns (V. Remorovs), J. K. Loders (A. Hazanovs). Tāpat savu atspulgu šeit rada atsevišķu medicīnas nozaru (neiroloģijas, bērnu ķirurģijas, virusoloģijas) attīstībai veltīti pētījumi. Zīmīgi, ka šai krājumā pilnīgi trūka 20. gs. un padomju medicīnai veltītu pētījumu.

Pirmo reizi krājumā atspoguļota arī Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzeja vēsture (J. Stradiņš). Par Lietuvas augstāko medicīnisko izglītību rakstīja S. Bizjulevičs, par N. Pirogovu un Tartu Universitātes anatomiem – G. Rooks. Tāpat sējumā atrodams izcilā krievu patologanatora V. Garšina atmiņas par Ļeņingradas blokādes laiku. Tomēr lielāko daļu rakstu bija sarūpējuši Latvijas zinātnieki. Īpašu interesi izraisa Ķemeru kūrorta direktora (1902–1914) A. Lozinska atmiņas par darbību tajā, pateicoties kurai viņš 1915. gadā sarakstīja savu pirmo metodisko grāmatu par balneoloģiju.

Sadaļā "Personības un dati" tika pieminēti ievērojamais latviešu izcelsmes mikrobiologs E. Zimmers un Latvijas pirmās brīvvalsts ārsts oftalmologs, viens no LU Acu klinikas izveidotājiem un kādu laiku arī LU rektors J. Ruberts.

Savu vietu medicīnas vēstures problēmām veltītā krājumā pamazām iekaroja arī hronika, ziņojot gan par pirmo Vissavienības zinātnisko medicīnas vēsturnieku konferenci, gan par III Starprepublikānisko dabaszinātņu un tehnikas vēsturei veltīto konferenci Viļņā, gan arī Latvijas PSR Medicīnas vēsturnieku zinātniskās biedrības darbību 1957.–1958. gadā.

Arī šim sējumam veltīta recenzija parādījās žurnālā "Советское здравоохранение" [27], kurā B. Petrovs diezgan pamatīgi iztīrāja sējumu. Autors norādīja uz tematikas raibumu, uzsvēra, ka ir maz rakstu par Padomju Latvijas

veselības aizsardzību, norādīja uz daudzām kļūdām un nepilnībām K. G. Vasiļjeva un A. Hazanova rakstos. Kā interesantāko autors izcēla V. Kalnbērza publikāciju par 1905. gadu.

IV sējums klajā nāca 1962. gadā. To ievadīja neliels P. Gērkes priekšvārds, K. G. Vasiļjevam uzticot vadošo rakstu par medicīnas vēstures attīstības perspektīvām Latvijā. Pārskatot medicīnas attīstību Latvijā no feodālisma līdz 1917. gadam, autors par savu mērķi šajā hronoloģiskajā periodā uzskatīja nosaukt tuvākā nākotnē aktuālākās izpētes problēmas, īpaši izceļot krājuma nozīmi gan kopējā medicīnas vēstures attīstībā un izpētē, gan intereses radišanā par šo medicīnas nozari. K. G. Vasiļjevs īpaši uzsvēra P. Stradiņa nozīmi medicīnas vēstures attīstībā.

Šajā sējumā savus pirmos rakstus par seno Baltijas iedzīvotāju traumatismu un Latvijas iedzīvotāju dabisko kustību 19. gs. publicēja nesen no izsūtījuma atgriezies V. Derums. Lielā mērā pateicoties viņam, gandrīz katrā nākamajā sējumā tika aizpildīta etnomedicīnas sadaļa.

Kopējā tematika jau aptvēra etnomedicīnas pētījumu, ceļojošo mūku darbību Livonijā (F. Grigorašs), oftalmoloģijas vēsturi (S. Magiļņickis), dažus dermatoveneroloģijas attīstības jautājumus un atsevišķu epidēmiju uzliesmojumus Latvijā, arī Rīgā. Daļa publikāciju skāra zinātniskos sakarus (krievu–vācu, izmantojot Loderā piemēru, arī krievu–franču). Vairāki raksti apcerēja P. Stradiņa zinātnisko mantojumu.

Sākot ar IV sējumu, pamazām savu vietu publikāciju klāstā iekaroja arī apraksti par medikēm un medicīnas saistību ar mākslu un literatūru. Rīgas Traumatoloģijas institūta pētniece L. Petuhova piedāvāja savdabīgu ieskatu to mūsdienu meksikāņu mākslinieku darbos, kuri atspoguļoja medicīnas tēmas.

Raksturojot krājumu kopumā, jāatzīmē, ka, neraugoties uz solījumu arvien vairāk atspoguļot padomju periodu un padomju medicīnas sasniegumus, tikai viena publikācija šajā sējumā attiecās uz padomju posmu, – tas ir Maskavas profesora V. Seļivanova raksts par Sarkanās armijas medicīnisko dienestu 1921.–1930. gadā.

Atceroties personības un zīmīgākos datus, šajā sējumā pieminēti J. Kosa, E. Burtnieks un J. Vekslers. Aprakstīta arī Medicīnas vēstures muzeja atklāšana. Savu līdzdalību sējuma tapšanā un medicīnas vēsturē pieteica tolaik jaunais medikis K. Arons ar recenziju par K. G. Vasiļjeva, F. Grigoraša un Ā. Krausa grāmatu "Materiāli par medicīnas vēsturi un veselības aizsardzību Latvijā", kas bija nākusi klajā 1959. gadā. Lai gan, ievērojot tā laika gaisotni, autors to nosauca par pirmo nozīmīgo padomju Baltijas ieguldījumu PSRS medicīnas un veselības aizsardzības vēsturē, daudz vēlāk, atceroties savu pirmo recenziju, K. Arons stāstīja par to sīkāk un atzinās, ka recenzijā bija naivi ierakstījis, ka tā ir grāmata par Latvijas medicīnas vēsturi bez latviešiem [28]. Otra recenzija iznāca tā laika oficiozā "Cīņa" [29].

Atspoguļojot tālāko medicīnas vēstures izpēti, nevar apiet skarbo kritiku, ko šai grāmatai veltīja Latvijas profesionālie vēsturnieki, uzskaitot virkni objektīvu trūkumu (neprecīzu hronoloģiju, tautas medicīnas un Latgales medicīnas iztrūkumu utt.), galarezultātā atzīstot, ka medicīnas vēsturnieki vieni paši nespēj uz-

rakstīt Latvijas medicīnas vēsturi, tāpēc grāmatu nav mērķtiecīgi tulkot latviešu valodā [30]. Nevar noliegt kritikas objektīvo raksturu, no kuras gan diezgan maz mācījās autori, toties tajā ieklausījās un daudz mācījās jaunā topošā medicīnas vēsturnieku paaudze, kas publicējās nākamajos sējumos. To apliecina arī nākamajiem sējumiem veltītās recenzijas.

IV sējuma sadaļā "Hronika" ievietota Medicīnas vēstures muzeja jaunās vēsturnieces Aijas Dirbes pirmā publikācija, kurā viņa kopā ar R. Apsi informēja par pirmo zinātnisko medicīnas vēsturnieku sesiju. K. G. Vasiļjevs analizēja Latvijas zinātniskās medicīnas vēsturnieku biedrības darbību 1959. un 1960. gadā.

V sējums klajā nāca 1963. gadā. Šā sējuma tapšanu veicināja Latvijas PSR Veselības aizsardzības ministrija, Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzejs un Latvijas Medicīnas vēsturnieku zinātniskā biedrība. No krājuma veidošanas bija atteikusies Latvijas Zinātņu akadēmija un Eksperimentālās medicīnas institūts. Tas liedza iespēju Latvijas "Zinātņu Akadēmijā vēstis" parādīties informācijai par šo izdevumu. Praktiskais atbildīgais par V sējumu bija medicīnas doktors K. G. Vasiļjevs. Sējums atšķirās arī ar tematiskām pārmaiņām.

Sējumu ievadošajā iekšējā titullapā bija ievietots Paula Stradiņa pieminekļa attēls. Nelielā priekšvārdā veselības ministrs V. Kaņeps uzsvēra Medicīnas vēstures muzeja lomu krājuma tapšanā. Kopumā V sējumā publicēti 24 raksti, no tiem seši bija veltīti vai skāra oficiālās padomju medicīnas tematiku, tādējādi šis sējums diezgan krasi tematikas ziņā atšķirās no iepriekšējiem. Ievadrakstu uzrakstīja N. Semaško vārdā nosauktā Vissavienības sociālās higiēnas un veselības aizsardzības zinātniski pētnieciskā institūta vadošais pētnieks Mihails Barsukovs. Tas piesaistīja uzmanību ar virsraksta ideoloģisko uzsvāru "Padomju Latvijas medicīnas vēsturnieku un Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzeja uzdevumi PSKP XXII kongresa gaismā un sakarā ar LOSR 50. gadadienu". Ne mazāk oficiozs bija arī nākamais pieteikums – Maskavas pētnieka I. Strašuna raksts "Par padomju medicīnas pusgadsimtu", kurā tika atainota Komunistiskās Partijas politika šajā jomā un piesaukti lozungi piedalīties cīņā par mieru pasaulē u. tml. Līdzīgu lomu uzņēmās akadēmiķis P. Gērke, ieskicējot Latvijas medicīnas vēsturnieku uzdevumus. Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzeja direktore H. Hanzena diezgan plašu publikāciju veltīja muzeja attīstības pamatvirzieniem, ievietojot tajā arī viesu atsauksmes un fotogrāfijas. Bija arī publikācija par Ņeņingradas PSRS Aizsardzības ministrijas Kara medicīnas muzeju (P. Kaktišs).

Plašāku publikāciju par Latvijas medicīnas zinātni sarakstīja F. Grigorašs, diezgan negatīvi vērtējot pirmskara medicīnas attīstību Latvijā. Tajā kritiku izpelnījās gan profesors H. Buduls (par kriminālo patoloģiju), gan citi mediķi, toties tika uzteikti krievu skolas pārstāvji (J. Alksnis, P. Stradiņš, A. Bieziņš u. c.). Tam pretstatā īpaši cildināti padomju Latvijas medicīnas sasniegumi.

Neraugoties uz diezgan plašo oficiālo padomju retoriku, šajā sējumā ievietoto zinātnisko rakstu tematika bija ļoti plaša. Pirmo reizi diezgan bagātīgi pārstāvēta senākā akmenslaikmeta tematika, kurai pieskārās V. Derums, aprakstot senās

Baltijas iedzīvotāju slimības, un Ā. Karnups, kurš hronoloģiskā griezumā pievērsās akmenslaikmeta darbarīku attīstībai līdz medicīniskiem instrumentiem. Ievēribu pelna arī N. Bogojavlņenska publikācija par arheoloģijas nozīmi medicīnas vēstures pētniecībā. Sevi šai sējumā pieteica arī K. Arons ar plašu Latvijas medicīnas pētniecībai veltītu rakstu. Trīs apceres bija veltītas semantikai. Šādā skatījumā tika analizētas gan romiešu monētas kā medicīnas vēstures liecinieces (E. Bergs), gan medicīnas emblēmas (P. Zabłudovskis), gan numismātiskais materiāls kopumā (E. Gribanovs). Jāatzīmē pirmo reizi lasāmais apraksts par Rīgas ārsta un astrologa Zaharija Stopija darbību (M. Rabinovičs), Rīgas Anatomisko teātri (A. Dirbe) un vairākas citas Latvijas medicīnas vēsturei veltītas publikācijas. Kopumā tās veidoja lielāko daļu no kopējā publikāciju skaita.

Divi raksti bija veltīti plašākiem kultūras vēstures tematiem. Viens no tiem – tiesu medicīnas eksperta A. Adrianova pētījums par A. Puškina ievainojumu un nāvi, otrs – L. Voitenko raksts par ārstiem un krievu literatūru. Plašāk nekā iepriekšējos sējumos pārstāvēta sadaļa par personībām – raksti par K. Valdhaueru, A. Lozinski, Ž. Bordē, J. Maiziti u. c.

No hronikā ievietotajiem rakstiem jāatzīmē R. Apses ziņojums par jaunie-dibināto tradīciju – Paula Stradiņa lasījumiem, kā arī M. Ļebedkovas ziņojums par Paula Stradiņa pieminekļa atklāšanu. Pirmo reizi sīkāk aprakstīta Medicīnas vēstures muzeja dzīve (I. Rudaka).

Šim sējumam veltīta recenzija ievietota 1967. gadā izdotajā VII sējumā [31]. Recenzijas autors prof. Ņevskis no Maskavas kopumā diezgan augstu novērtēja ievietotos rakstus, atzīstot, ka V sējums vērtējams augstāk par iepriekšējiem, jo tajā ir mazāk nekvalitatīvu un šaurām problēmām veltītu rakstu, lai gan kopējais rakstu līmenis diezgan nelīdzsvarots. Kā negatīvu autors atzīst gandrīz pilnīgu padomju medicīnai veltītu pētījumu iztrūkumu (tādi tikai divi). Diezgan asi viņš kritizēja Z. Aunas un A. Bieziņa rakstus, norādot gan tikpat kā nepieminētos krievu avotus (farmaceutiskos žurnālus), gan A. Bieziņa pētījumā par Tartu Universitāti vāji atspoguļoto ķirurģiskās sagatavošanas procesu. Tāpat recenzents pārmeta vairākos rakstos (īpaši F. Grigoraša rakstā) iztrūkstošo bibliogrāfiju. Redakcijai veltītajās piezīmēs recenzents norādīja uz nepieciešamību autoriem sniegt savas darbavietas adresi un amatu. Noslēgumā V. Ņevskis vēlēja sējumiem iznākt biežāk nekā līdz šim. Pretstatā šai recenzijai B. Petrovs savā recenzijā "*Советское здравоохранение*" uzsvēra, ka salīdzinājumā ar iepriekšējiem sējumiem tieši šajā autori atraduši pareizo materiāla pasniegšanas veidu. Turklāt precīzi izklāstītie fakti ļauj šim sējumam dot augstāko vērtējumu [32].

VI sējums klajā nāca 1964. gadā. Tā pamatā bija Latvijas PSR medicīnas vēsturnieku un veselības aizsardzības konferences materiāli. Tas bija viens no plašākajiem sējumiem – 33 zinātniski raksti ar diezgan plaši sazarotu tematiku. Sējumu ievadīja Latvijas PSR veselības aizsardzības ministra V. Kaņepa priekšvārds.

Septiņi raksti aplūkoja padomju Latvijas medicīnas zinātni, tās attīstību pēdējos 25 gados, kā arī Latvijas augstāko medicīnas izglītību. F. Grigorašs un

V. Kaņeps ieskicēja padomju Latvijas medicīnas vēsturnieku kārtējos uzdevumus. Šajā sējumā plaši pārstāvēta Baltijas tematika, ietverot gan Viļņas pilsētas sanitāro stāvokli (I. Šopausks), gan medicīniskās preses attīstību Baltijā (A. Hazanovs), dažādu augstākās izglītības un medicīnas nozaru attīstību 19. gs. un 20. gs. pirmajā pusē (psihiatriskā palīdzība, homeopātija u. c.). 16 ziņojumi veltīti gan iepriekšējo paaudžu, gan mūsdienu mediķu personībām, nozīmīgiem datiem un jubilejām.

VII sējums dienasgaismu ieraudzīja 1967. gadā. Tas atskatījās uz 10 gados paveikto, – par to priekšvārdā informēja veselības ministrs V. Kaņeps. Kopumā krājumā ievietoti 29 zinātniski raksti, no tiem septiņi raksti vairāk vai mazāk bija veltīti padomju medicīnas tematikai, tomēr lielākais publikāciju skaits (12) atainoja dažādus Latvijas medicīnas vēstures jautājumus. Četri no tiem bija veltīti etnomedicīnai un arheoloģiskajam materiālam, divi – viduslaikiem, bet deviņi bija veltīti Krievijas medicīnas vēstures problēmām. Krājuma struktūru, kā ierasts, veidoja zinātniski raksti, cilvēki un notikumi, recenzijas un hronika.

Pēdējās ardievas tika teiktas Ā. Krausam (1905–1958), kurš 13 darba gadus bija veltījis padomju Latvijas medicīnas aizsardzībai un zinātnei. Hronikā atstāstīta 1964. gadā Tartu notikušās V Zinātņu vēstures konferences gaita un ziņojumi. Šajā konferencē no Latvijas medicīnas vēstures sekcijā referātus lasīja F. Grigorašs un K. Arons, kurš piedāvāja savu Latvijas medicīnas vēstures hronoloģiju.

Sējums izpelnījies īpaši izcilu recenziju, kas tāpat kā iepriekšējās rodamas žurnālā "Советское здравоохранение" [33], kurā prof. B. Petrovs atzīst, ka krājums no šaura pētniecības apjoma sējuma ir pārvērties par visu Padomju Savienību aptverošas medicīnas vēstures problēmu apskatu. Lai gan lielākā daļa šeit rodamo rakstu veltīti Baltijai, tomēr, pēc recenzenta domām, lielāko interesi izraisa publikācijas, kas veltītas padomju posmam. Šādā veidā recenzenti, kāpinot interesi nevis par medicīnas vēstures problēmām kopumā, bet īpaši par padomju posma atsegšanu, panāca to, ka nākamie sējumi vairāk izcelās tieši ar šīs tematikas rakstiem.

Šādā griezumā īpaši raksturīgs VIII sējums, kas klajā nāca 1969. gadā. Tas bija viens no visizteiktākajiem padomju oficioziem. Krājumā pirmo reizi parādījās padomju veselības aizsardzībai veltīta rubrika. 14 raksti informēja par padomju Latvijas un Baltkrievijas veselības aizsardzības jautājumiem, sanitārās izglītības un organizācijas darbu. 16 raksti bija veltīti medicīnas vēstures jautājumiem, kuros varēja gūt ziņas par zinātniskām skolām un medicīnas virzieniem Latvijā, Igaunijā, Krievijā. Vairākas publikācijas sagatavoja Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzeja līdzstrādnieki: A. Dirbe par baku potēšanu Vidzemes un Kurzemes guberņā 19. gs., Ā. Karnups par etnomedicīnas tematiku, bet M. Ļebedkova mēģināja izvērtēt zinātniskos pētījumus LU Medicīnas fakultātē pirmskara posmā. Par starptautiskiem kontaktiem rakstīja N. Bogojavlenskis, informējot par Krievijas un Brazīlijas medicīniski sanitāriem sakariem. Kopumā rakstu tematika aptvēra gan Latvijas medicīnas vēsturi, gan Igaunijas stomatoloģijas attīstību (M. Livi, V. Kalnins), gan plašākus zinātnisko skolu un virzienu pētījumus. Seši ziņojumi

publicēti rubrikā "Cilvēki un notikumi", kas lasītājus iepazīstināja ar P. Dauges personību, V. Ņedrigailova un akadēmiķa I. Pavlova atstāto mantojumu. Recenzijas sadaļā J. Ļubarskis analizēja Latvijas PSR publicēto medicīnas zinātnisko literatūru, recenzējot A. Remorova un T. Dmitrijevas sastādīto "Bibliogrāfisko rādītāju (1940–1964)".

Tomēr sējums izpelnījās zināmu padomju recenzentu kritiku, jo, kā atzina prof. B. Petrovs, "zinātniskās skolas pieder pie ideoloģijas problēmām", kamēr zinātniskie sakari sējumā atspoguļoti labi. Vēlējums bija nākamo sējumu tematiku plānot lielākā perspektīvā. [34].

IX sējums iznāca 1973. gadā. Tas raksturojas ar struktūras pārmaiņām. Pirmā lielā sadaļa saucās "Ieskats Latvijas un citu Baltijas republiku medicīnas vēsturē", un to ievadīja veselības ministra V. Kaņepa raksts par aktuāliem un perspektīviem veselības aizsardzības un medicīnas zinātnes virzieniem Latvijas PSR. Šai tematikai bija veltīti 17 zinātniski raksti, kuros atspoguļojās gan senākās medicīnas vēstures jautājumi (V. Derums, Ā. Karnups), gan 18. un 19. gs. medicīnas vēsture (R. Apse, A. Zviedre). Ar šo sējumu savu daudzpusīgo medicīnas vēsturnieka karjeru uzsāka A. Viksna, piedāvājot lasītājiem ziņojumu par Tartu universitātes pirmajiem medicīnas studentiem un viņu literatūras zinātnes biedrību Pīpkaloniju. Divos rakstos atspoguļojās vairāki Igaunijas medicīnas vēstures aspekti (I. Levinšteins, R. Pullats).

11 raksti apkopoti rubrikā "Krievijas medicīnas vēsture". Tajā galvenokārt ietilpa PSRS dažādu medicīnas iestāžu pētnieku publikācijas; to lielākā daļa atspoguļoja 19. gs. Krievijas medicīnas vēstures aspektus (sieviešu medicīnisko izglītību Krievijā, pašānāvību vēsturi, krievu ārstu ieguldījumu cīņā pret mēri Ēģiptē u. c.).

Liels skaits publikāciju bija jau ierastajā sadaļā "Cilvēki un dati. Notikumi". No tiem interesē izraisa divi: Gērkes ziņojums par 1966.–1971. gadā notikušajiem P. Stradiņa lasījumiem, un E. Gribanova un K. Grickeviča ziņojums par 1971. gadā Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzejā notikušo simpoziju par aktuāliem medicīnas vēstures jautājumiem, kas tika pakārtots P. Stradiņa 75. dzimšanas dienai veltītai konferencī.

Ievērojot jaunās strukturālās pārmaiņas, nav jābrīnās, ka recenzijā [35] par šo sējumu tika atzīts, ka krājums pāraudzis Latvijas medicīnas vēstures problēmas un kļuvis par Vissavienības tribūnu, kas apvieno daudzas republikas. Kā vēlējums izskan doma, lai krājums iznāktu regulārāk.

X sējums klajā nāca 1975. gadā. Tas saglabāja iepriekšējā sējuma struktūru. Lielākā daļa zinātnisko rakstu (16) tika publicēti sadaļā, kas atspoguļoja Latvijas un citu Baltijas republiku medicīnas vēsturi. Rakstu tematika bija ļoti plaša – no Baltkrievijas, Latvijas un Gruzijas arheoloģiskā materiāla izpēti līdz 20. gs. sākuma medicīnas vēstures jautājumiem. Bija arī atsevišķi raksti par medicīnas iestāžu vēsturi (Rīgas Kara hospitālis, Liepājas Jūras kara hospitālis), pirmajiem narkozes lietošanas gadījumem Rīgā, saslīkstībai ar veneriskām slimībām pirms-

kara Latvijā. Divas publikācijas, izdalot tās atsevišķā sadaļā, bija pieskaņotas N. Semaško 100 gadu jubilejai. Publicēts F. Grigoraša pētījums par N. Semaško saistību ar Baltiju un I. Sloņimskas ziņojums par N. Semaško literāro mantojumu. Trešo krājuma sadaļu veidoja raksti, veltīti Krievijas un aizrobežu medicīnas vēstures jautājumiem. Lai gan lielākā daļa pētījumu skāra Krievijas medicīnas vēsturi (no sešiem rakstiem četri), divi raksti vairāk attiecās uz kultūrvēstures jautājumiem: E. Gribanova apcerējums "Vai Galēna vārds bija Klaudijs?" un S. Gureviča medicīniski vēsturisks pētījums par Frederika Šopēna slimību.

Nepārprotama ir šī sējuma ievirze uz Eiropas medicīnas vēstures jautājumu apskatu. Pirmo reizi sniegts krājumā ievietoto rakstu īss rezumējums angļu valodā.

Ļoti plašā sadaļā "Cilvēki un dati. Notikumi" deviņas publikācijas veltītas medicīnu jubilejām (P. Gērkes, B. Petrova, P. Zabludovska u. c.), bet divas – ziņojumi par pirmo Vissavienības medicīnas vēsturnieku kongresu un 9. Baltijas Zinātņu vēstures konferenci. Atsevišķi tika nodalīta sadaļa "In memoriam", kurā pēdējie atvadu vārdi tika sacīti Medicīnas vēstures muzeja bijušajai direktorei H. Hanzēnai, ilggadējam muzeja darbiniekam arheologam un medicīnas vēsturniekam Ā. Karnupam, kā arī medicīnas doktoram N. Bogojavlenskim.

Arī par šo sējumu bija recenzija žurnālā "Советское здравоохранение" [36], kurā, atzīstot plašo sējuma rakstu daudzveidību, tika norādīts uz lielāku mērķtiecību tematikas ziņā, turpmāk vēlot mazāk publikāciju, toties plašākus apcerējumus.

XI sējums iznāca 1979. gadā. Atšķirībā no diviem iepriekšējiem krājumiem šajā sējumā redakcija nolēma atgriezties pie sākotnējā struktūras varianta, nenodalot zinātnisko rakstu tematiku ģeogrāfiskos reģionos. Krājumu ievadīja V. Kaņepa pārskats par veselības aizsardzības rezultātiem un perspektīvām Latvijas PSR. Autors uzsvēra 14 jaunu slimnīcu, 14 polikliniku, četru sanepidstaciju, arī jaunu aptieku un citu medicīnas objektu parādīšanos republikā. Tolaik, kā izriet no V. Kaņepa publikācijas, uz 10 tūkstošiem iedzīvotāju Latvijā strādāja 41 ārsts, kas bija augstākais rādītājs PSRS. Kopumā krājumā iespiesti 17 raksti, no kuriem pieci atainoja padomju posmu, it īpaši pieskaroties pēckara gadiem; to kopējā tematika bija plašāka. Zinātniskie pētījumi galvenokārt attiecās uz 19. gs. (8 raksti), atainojot gan antropoloģijas vēsturi Latvijā (P. Gērke), pirmos Rīgas hospitāļus (A. Zviedre, S. Ķuze), Tartu Universitātes ķirurģisko skolu u. c. Trīs pētījumi skāra 18. gs. medicīnas vēstures jautājumus: Latgales medicīnas vēsturi (A. Viksna), pirmo Latvijas apgaismotāju, ārstu un filozofu P. Vildi (F. Jaunbelzējs), kā arī Kurzemes ārstu, komponistu un literātu K. Bursi (S. Magiļņickis).

Atsevišķa publikācija bija veltīta Paula Stradiņa Medicīnas muzeja darbībai (K. Arons, M. Ļebedkova, A. Hazanovs). Sadaļā *In memoriam* atvadu vārdi teikti A. Bieziņam, A. Geselevičam un V. Ņevskim.

Sējumu recenzēja prof. P. Zabludovskis [37], izceļot pirmo Latgales novadam veltītu pētījumu, vienlaikus ar zināmu nožēlu atzīstot, ka raksti salīdzinājumā ar

iepriekšējiem sējumiem kļuvuši īsāki, tāpēc iesaka atgriezties pie sākotnējās struktūras un plašā ģeogrāfiskā spektra, jo "tas ir vienīgais PSRS speciālais krājums, veltīts medicīnas vēsturei".

XII sējums iznāca 1980. gadā. Ievadrakstu, veltītu padomju varas 60. gadadienai Latvijā, bija sarakstījis V. Kaņeps. Šajā politiski sakāpinātajā publikācijā autors īpašu vērību veltīja t. s. šķiru principam medicīnā, kāds tas bijis padomju varas rītausmā. 1939. gadā, kā atzīmēja autors, uz 10 tūkstošiem Latvijas iedzīvotāju bijuši tikai 12 ārsti un 62 slimnīcu gultas. Publikācija noslēdzās ar Latvijas CK 1. sekretāra A. Vosa citātu, – tāds bija padomju stagnācijas laiks.

No krājumā ievietotajiem 18 zinātniskajiem rakstiem vairākums skāra 19. un 20. gs. pirmās puses medicīnas vēstures jautājumus, turklāt deviņus sarakstīja Latvijas zinātnieki. Tika atspoguļoti sociālās higiēnas jautājumi (D. Beļackis, K. Segleniece), vairāku Rīgas un Viļņas augstskolu katedru vēsture (J. Nemiros, Z. Ozoliņa, S. Bizjulevičs, V. Gribauskiena), cildinātas atsevišķas personības (A. Hazanovs par I. Moijeru), arī E. Gribanova raksts par medicīnas emblēmām.

Sadaļā "Cilvēki un dati" J. Lediņš atcerējās slaveno rentgenologu E. Vēberu, A. Hammermans un M. Liepiņa – Kurzemē dzimušo profesoru, izcilo farmaceitu E. Svirlovski. Sadaļā *In memoriam* P. Gērke, K. Arons un M. Ļebedkova ievietoja nekrologu akadēmiķim A. Šmitam. Nozīmīga ir E. Gribanova recenzija par 1974. gadā Maskavā iznākušo ilgī gaidīto tulkoto, kaut arī saīsināto, Vezālija darbu "Epitome". Hronika atspoguļoja 1977. gada 18. un 19. oktobri Tallinā notikušās 11. Starprepublikāniskās zinātņu un tehnikas vēstures konferences gaitu. Arī par šo sējumu recenziju rakstīja P. Zabudovskis [38], atzīstot, ka krājuma tirāža ir nepietiekami liela. Turklāt recenzents uzsvēra, ka 10. sējuma problēmu loks galvenokārt aprobežojoties ar Baltijas medicīnas vēstures problēmu atspoguļojumu. Tas ir pilnīgi nepamatoti, jo, kā tika norādīts jau iepriekšējās recenzijās, šāda veida krājums ir vienīgais PSRS un tāpēc iepriecina, ka šajā sējumā šis trūkums ir pārvarēts.

1982. gadā Paula Stradiņa iecerētajam krājumam, tāpat kā vienam no krājuma izdevējiem Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzejam, apritēja 25. gadskārta. To atzīmējot, ar kopīgiem Latvijas PSR Veselības aizsardzības ministrijas, Medicīnas vēstures muzeja un Latvijas Medicīnas vēsturnieku un sociālhigiēnistu biedrības spēkiem klajā nāca neliels izdevums krievu valodā "Muzejniecības aktuālās problēmas", kurā bija lasāms muzeja darba izvērtējums un neliela apkopojoša A. Hazanova publikācija par 25. gadskārta kopš krājuma iznākšanas [39]. Pārskaitot krājuma 12 sējumos iznākušo publikāciju skaitu, autors ar gandarījumu atzīmēja, ka šajā laikā (25 gados) publicēti ap 330 zinātnisku rakstu, ap 100 personālijām veltītu rakstu un nekrologu. Akārtojot P. Zabudovska kādā recenzijā sacīto, ka krājums līdz ar žurnālu "Советское Здравоохранение" papildina viens otru. Neiztika arī bez frāzēm par autoru idejiski teorētiskā līmeņa celšanu nākotnē.

XIII sējums klajā nāca 1983. gadā. Arī to, kā jau gadu ritumā bija ierasts, ievadīja V. Kaņepa (sadarbībā ar L. Ļipovecku) pārskats par veselības aizsardzības pamatposmiem Latvijā un darba zinātnisko organizāciju. Otrs liels pārskats bija

veltīts Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzeja 25 gadu jubilejai. Muzeja direktore M. Ļebedkova savā pārskatā par muzeja darbību sadalīja vairākos posmos, ieskicējot vēl P. Stradiņa dzīves laikā notikušās trīs zinātniskās sēdes par muzeja ekspozīciju, padomju ekspozīcijas izaugsmi un paplašināšanos līdz diviem muzeja stāviem. Šajā laikā, kā minēja autore, bija augusi muzeja popularitāte, paplašinājušies muzeja zinātniskie sakari un darbība, arī piedalīšanās rakstu krājuma "Из истории медицины" veidošanā.

Šajā sējumā bija 15 publikācijas. No tām viens raksts bija veltīts etnomedīcinai (V. Derums), vēl viens – 17.–18. gs. vides problēmām (V. Pundure), trīs skāra Krievijas medicīnas vēstures jautājumus, divi atskatījās uz Tartu Universitātes 17.–19. gs. medicīnas vēstures tendencēm.

Kopš iepriekšējā sējuma iznākšanas aizsaulē bija aizgājuši vairāki Latvijas mediķi un sadaļā "In memoriam" A. Dirbe uzrakstīja pēdējos atvadu vārdus Medicīnas vēstures muzeja līdzstrādniecei A. Fersterei (Zviedrei), M. Dumešs – docentam M. Joffem, I. Lazovskis – profesoram K. Rudzītim, bet A. Hazanovs – A. Haldinam.

Arī šim sējumam sekoja P. Zabłudovska recenzija, atzīstot, ka krājums ir vienīgais valsts zinātnisks periodisks izdevums, veltīts medicīnas vēsturei. Tāpēc recenzents uzskatīja, ka "sen bija laiks to pārvērst par Vissavienības izdevumu ar palielienātu metienu" [40].

XIV sējums iznāca 1984. gadā. Tam bija noteikts aplūkojamo jautājumu loks: medicīniskās palīdzības dienesta organizācija un zinātniski medicīnisko pētījumu attīstība. Arī šo sējumu ievadīja veselības ministra V. Kaņepa raksts par vēsturiski medicīnisko metodi sociālistiskās veselības aizsardzības aktuālo problēmu risināšanā. Kopējs V. Kaņepa, K. Arona un K. G. Vasiljeva raksts bija veltīts Latvijas Medicīnas vēsturnieku biedrības 30 gadu jubilejai.

Pārējie 16 raksti atainoja Latvijas medicīnas vēstures jautājumus – Mazirbes akmeņu zīmes (A. Viksna), Rīgas ķirurga P. Klemma darbību (S. Magiļņickis), Anatomikuma muzeja vēsturi (V. Pundure), medicīnu Viļņas Universitātē 19. gs. sākumā (S. Bizjulevičs), Baltkrievijas medicīnas vēstures aspektus (D. Beļackis u. c.), kā arī Krievijas 17.–18. gs. (E. Gribanovs, T. Mazurkeviča) un 19. gs. (P. Zabłudovskis, B. Palkins) problēmas. Plašā kultūras griezumā senās Indijas medicīnas literatūru aplūkoja K. Arons un J. Priede, bet gruziņu zinātnieki C. Čheidze un C. Gegešidze bija pētījuši latviešu zinātnieka E. Ābola darbību Gruzijā.

Atsevišķā sadaļā tika uzsvērtas jubilejas. Tās atzīmēja P. Zabłudovskis (90 gadu), Boriss Petrovs (80 gadu). 80 gadu jubileja bija pienākusi arī Pēterim Gērke, par kuru atzinības vārdus bija uzrakstījuši R. Gērke un A. Hazanovs.

Atvadu vārdi tika veltīti psihiatram A. Laksbergam (A. Viksna, I. Eglītis), kā arī G. Rotšteinam (Z. Sočņeva, I. Eglītis), kurš kopš 1966. gada bija vadījis Rīgas Medicīnas institūta Psihiatrijas katedru.

Hronikā tika aplūkota Paula Stradiņa balvas iedibināšana un tās pirmais piešķirums. Balvas nolikums paredzēja, ka tā piešķirama katru gadu P. Stradiņa

lasījumu laikā par nopelniem medicīnas vēstures un farmācijas attīstībā. Tika noteikts arī komisijas sastāvs. Pirmās Paula Stradiņa balvas piešķirums notika 1983. g. 1. februārī Medicīnas muzeja konferencē zālē. To saņēma V. Kaņeps un Jānis Stradiņš. Sējumu noslēdza B. Gaļenko un V. Grickeviča recenzija par E. Gribanova un V. Georgadzes grāmatu "Medicīnas emblēmas", kas 1979. gadā bija izdota Tbilisi.

XV sējums klajā nāca 1985. gadā. Arī tam bija noteikts apskatāmo problēmu loks: tas bija veltīts kara medicīnas, kā arī Baltijas ārstniecības un veselības aizsardzības vēsturei. Tajā ievietotie 18 zinātniskie raksti atspoguļoja diezgan plašu medicīnas vēstures tematiku. Krājumu ievadīja V. Kaņepa raksts par padomju tautas lielo uzvaru (1945–1985). Kara medicīnas tematikai bija veltīti pieci raksti, no kuriem četri dažādos aspektos atspoguļoja Otrā pasaules kara medicīnas dienesta tematiku. A. Hazanovs izvērtēja Baltijas Sarkankarogotā kara apgabala medicīnas dienestu kara laikā, bet V. Medika raksts bija veltīts Volhovas frontes kara medicīnai.

Pieci zinātniski raksti bija veltīti Baltijas problemātikai, trīs raksti skāra Krievijas medicīnas vēstures jautājumus, no tiem divi bija veltīti izcilām personībām – I. Mečnikovam un I. Pavlovam. Tika aplūkoti arī pirmie krievu psihiatriskie žurnāli, vairākiem rakstiem bija kultūrvēsturiska ievirze. Tā, piemēram, P. Kirejevs piedāvāja 500. jubilejas sakarā ieskatu F. Rablē pasaules uzskatā, bet J. Aldersons aplūkoja medicīnas vēsturi numismātikā.

1984. gadā 79 gadu vecumā bija miris medicīnas doktors profesors Fjodors Grigorašs, kura piemiņai atvadu rindas rakstīja V. Kaņeps. Hronikas sadaļā bija lasāma neliela apcere par Krievijas pirmās psihoneiroloģiskās slimnīcas 100 gadu jubileju, bet A. Hazanovs aprakstīja Paula Stradiņa balvas otro piešķirumu, kuru par izcilu darbu medicīnas vēsturē saņēma PSRS Medicīnas akadēmijas profesors B. Petrovs un ilggadējs Latvijas Medicīnas vēsturnieku biedrības vadītājs P. Gērke.

XVI sējums iznāca jau pēc gada – 1986. gadā. Tā vadmotīvs bija: medicīnas zinātniskās skolas un kolektīvi. Ievadrakstu sarakstīja Maskavas profesors B. Petrovs ar diezgan intriģējošu virsrakstu "Medicīnas vēsture šodien". Pārējie raksti turpināja iepriekšējā sējumā aizsāktu kara medicīnas tēmu. Neraugoties uz nosprausto krājuma tematiku, rakstu tematika bija ļoti dažāda – no N. Pirogova kā Medicīnas ķirurģijas akadēmijas Anatomijas institūta dibinātāja līdz zinātniskās dermatoveneroloģijas attīstībai Latvijā (A. Miltiņš) un sanitārās izglītības darbam Altajā (A. Kodkins). Tāpat tika atspoguļota Viļņas un Tartu universitāšu loma medicīnas un bioloģijas attīstībā 19. gs. Četri raksti atspoguļoja Latvijas medicīnas vēsturi (A. Miltiņš, J. Lediņš), L. Sosāre aprakstīja senāko Latvijas kūrortu – Bārbeli, bet S. Pijola pievērsās O. Šmīdeberga ģealoģijai. Seno laiku medicīnai pievērsās V. Derums, kas savā publikācijā stāstīja par Kaukāza seno iedzīvotāju kaulu patoloģijām, savukārt Maskavas pētniece T. Sorokina sniedza ieskatu Senajā Mezopotāmijas medicīnā. Īpašu interesi piesaistīja S. Magļiņicka etīdes par ofal-

moloģijas vēsturi caur lielu personību prizmu, aprakstot J. S. Baha un G. F. Hen-
deļa acu slimības.

Īpašā sadaļā, kas veltīta Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzejam, H. E. Mil-
lers-Dics (Rietumberline) aplūkoja muzeja zinātniskos sakarus. A. Hazanovs in-
formēja gan par 40. gadadienas svinībām kopš PSRS uzvaras Otrajā pasaules karā,
gan par N. Pirogova 175. gadskārtas atzīmēšanu muzejā, bet L. Ksenofontova at-
spoguļoja G. Kaminska 90 gadu jubilejas svinības.

Hronikas sadaļā A. Hazanovs pastāstīja par Paula Stradiņa balvas laureā-
tiem 1984. un 1985. gadā. Balva par 1984. gadu tika piešķirta Eksperimentālās
un klīniskās medicīnas zinātniskās pētniecības institūta vecākajam zinātnis-
kajam līdzstrādniekam medicīnas doktoram V. Derumam un kara medicīnas
atspoguļotājam S. Kirova Kara medicīnas akadēmijas profesoram A. Georgi-
jevskim.

1986. gada 17. janvārī, atzīmējot Paula Stradiņa 90 gadu jubileju, muzeja svi-
nīgā sēdē balvu par 1985. gadu saņēma Vissavienības fizioterapeitu zinātniskās
biedrības goda biedre, Latvijas Fizioterapeitu zinātniskās biedrības dibinātāja,
vecākā Latvijas medicīnas vēsturnieku un Muzeja zinātniskās padomes locekle
Nina Stradiņa, bet otru balvu par ieguldījumu medicīnas vēstures attīstībā saņēma
medicīnas doktors profesors P. Zabłudovskis.

Sadaļā "In memoriam" bija lasāmas atvadu rindas 1985. gada 14. maijā miru-
šajam Latvijas PSR akadēmiķim, Starptautiskās medicīnas vēsturnieku biedrības
īstenajam loceklim profesoram histologam un embriologam P. Gērķem (1904-
1985), kas bija līdzdarbojies krājuma sagatavošanā, izdošanā un Paula Stradiņa
piemiņas kopšanā.

XVII sējums iznāca 1987. gadā. Tā izdevējs atšķirībā no iepriekšējiem gadiem
bija Rīgas Medicīnas institūts, kas to izdeva pēc Paula Stradiņa Medicīnas vēs-
tures muzeja pasūtījuma. Arī šim sējumam bija noteikts pētāmo problēmu loks:
medicīnas vēsture, ārstniecība un veselības aizsardzība Baltijā. Sējumu ievadīja
V. Kaņepa pārskata raksts par padomju veselības aizsardzību jaunajā posmā, kurā
ministrs, pamatojoties uz partijas direktīvām, plaši atspoguļoja iedzīvotāju dispan-
serizācijas un profilaktisko pasākumu programmu. Pirmie četri raksti bija veltīti
padomju militārajai medicīnai (A. Georgijevskis), strādnieku darba aizsardzībai
1917.-1927. gadā (N. Izmerovs, L. Goļakova), kā arī Paula Stradiņa Medicīnas vēs-
tures muzeja ekspozīcijas un fondos esošiem materiāliem par ārstiem boļševikiem
(L. Ksenofontova, N. Ksenofontovs).

Pārējo rakstu tematika bija dažāda. Tie bija veltīti etnomedicīnas jautājumiem
(J. Urtāns, E. Danilišina), 18.-19. gs. Baltijas un Krievijas medicīnas vēsturei,
starptautiskajiem sakariem (H. E. Millers-Dics par J. K. Loderu). Interesantas bija
P. Zabłudovska tāljūru kuģa ārsta piezīmes. Hronikā A. Hazanovs informēja par
Paula Stradiņa balvas piešķiršanu par 1986. gadu PSRS Med. ZA akadēmiķim me-
dicīnas doktoram profesoram J. Ļisicinam un Paula Stradiņa Medicīnas vēstures
muzeja zinātniskajam direktoram docentam K. Aronam.

XVIII sējums dienasgaismu ieraudzīja 1989. gadā. Tas bija veltīts fizioloģijas attīstībai un citu nozaru atspoguļojumam muzeju ekspozīcijās, medicīnas vēstures un veselības aizsardzības problemātikai Latvijā un citās Baltijas republikās. Lai gan krājumu ievadīja īss V. Kaņepa priekšvārds, tomēr ievadrakstu ar diezgan intriģejošu virsrakstu "Dabiskais un sabiedriskais medicīnā un veselības aizsardzībā no senākiem laikiem līdz mūsdienām" bija sarakstījis P. Zabłudovskis. Fizioloģijai un tās attīstībai bija veltīti trīs raksti. Vēl trīs raksti atspoguļoja dažādu memoriālo muzeju vēsturi, pārējie 13 skāra dažādas medicīnas vēstures problēmas, arī atsevišķu katedru, medicīnas biedrību un slimnīcu vēsturi. Sadaļā "Cilvēki un dati" tika pieminēta J. Ļisicina 60 gadu un A. Georgijevska 80 gadu jubileja. Atvadu vārdi tika teikti medicīnas vēsturniekam S. Verhratskim (1894–1988). Savukārt hronikas sadaļā informēja par Paula Stradiņa balvas piešķirumu par 1987. gadu medicīnas vēsturniekiem A. Viksnam un K. G. Vasiļevam.

XIX sējums kļājā nāca 1990. gadā. Tas atšķīrās ar vismazāko Latvijas tematikai veltīto rakstu devumu. No kopējā 16 zinātnisko rakstu krājuma tikai divi skāra Latvijas medicīnas vēstures tematiku, vairākums publikāciju bija veltītas padomju vai Krievijas medicīnas vēsturei. Krājumu ievadīja V. un J. Seļivanovu raksts par medicīnas vēstures zinātnes uzdevumiem pārkārtošanās posmā, kas maz atšķīrās no iepriekšējiem līdzīga satura darbiem. Lai gan krājumā bija jūtama vēl diezgan nospiedoša iepriekšējā laikmeta elpa, tomēr kā novitātes atzīmējami raksti, kas iezīmēja jaunas vēsmas, arī pievēršanos līdz šim noklusētajam vai nomelnotajam 20. gs. 20.–40. gadu Baltijas medicīnas vēstures posmam. Piemēram, I. Eglītis publicē rakstu par Latvijas psihiatrijas skolas pamatlicēju Hermani Buduli, A. Miltiņš – par J. Brantu, bet S. Bizjulevičs, V. Kutorga un V. Kuzminskis – par Vītautu Girdzijausku.

Atvadu vārdi teikti medicīnas doktoram Vilim Derumam. Hronikas sadaļā informēja par septīto Paula Stradiņa balvas piešķiršanu Tartu Universitātes docentam V. Kalniņam un Kauņas Medicīnas institūta docentam A. Kaikarim. Tāpat hronika informēja par 1989. gadā notikušo Donavas simpoziju medicīnas vēsturē, kurā piedalījās arī Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzeja speciālisti S. Savenko un Ž. Vjalovska. Šeit rodama arī I. Eglīša apcere par Jelgavas Republikāniskās psihiatriskās slimnīcas muzeju. Recenziju sadaļā divi diezgan plaši jauniznākušo grāmatu apskati.

1992. gadā krājums "*Из истории медицины*" pārtapa jaunā izdevumā *Acta Medico-Historica Rigensia*, kas mainīja ne vien nosaukumu, bet arī ievirzi uz sakariem ar Eiropu, kā arī aizpildīja līdz tam gandrīz tukšo nišu Baltijas medicīnas vēsturē (1920.–1944. gads). Šo krājumu analīze varētu būt cita – atsevišķa raksta temats.

Šodien, pēc 50 gadiem, raksturojot krājumu "*Из истории медицины*" (1957–1990), kas piedzīvoja 19 sējumus ar ļoti dažādu tematiku, ar zināmu gandarījumu jākonstatē, ka pirmajā sējumā aprakstītos P. Stradiņa nospraustos mērķus šis krājums pārsvarā sava laikmeta robežās ir īstenojis. Pavisam 19

sējumos publicēti 410 zinātniski raksti, aprakstītas daudzas personālijas, ievietoti nekroloģi, dažādi īsi ziņojumi un citi dati. Tiesa gan, tematikas ziņā tie sadalās diezgan nevienmērīgi. Lielākais publikāciju skaits attiecas uz 19. gs. un 20. gs. pašu sākumu. Tas ir arī saprotami, jo tas bija daudz medicīnas nozaru dzimšanas un veidošanās laiks. Nedaudz mazāk pētnieki rakstīja par 20. gs. medicīnas vēsturi. Gandrīz bija apiets vai negatīvi vērtēts 20.–40. gadu posms Baltijas medicīnas vēsturē.

"*Из истории медицины*" 19 sējumos 20. gs. hronoloģisko posmu atspoguļoja 109 raksti (26,6%). No tiem padomju posmu un tā problēmas izvērtēja 71 zinātniskās publikācijas autors (17%). Te gan jānorāda uz atsevišķiem sējumiem, kas jo īpaši izcēlas ar padomju oficioziem. Mazāks skaits zinātnisko pētījumu skar agros posmus – etnomedicīnu (25 publikācijas jeb 6%), viduslaikus (12 publikācijas jeb 3%), 17.–18. gs. (31 publikācija jeb 7,6%). Vērtējot etnomedicīnas tematiku sīkāk, jāpiemin bez V. Griķes galvenokārt divi autori – Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzeja nodaļas vadītājs arheologs Ā. Karnups un paleopatologs V. Derums, kuriem bija lielākais publikāciju skaits. Savu artavu šo problēmu izpētē deva arī arheologs J. Urtāns (dziednieciskie avoti, akmeņi, pilskalni). Kā nenoliedzams ieguldījums kopējā cilvēces kultūras krātuvē jāvērtē arī vairākas citas publikācijas, veltītas senindiešu (K. Arons) un Mezopotāmijas medicīnas literatūras pieminekļiem (T. Sorokina). Nevar apiet arī fundamentālo K. Arona pētījumu par tautas medicīnu.

Vismazākais publikāciju skaits skāra viduslaiku medicīnas problēmas. Turklāt viduslaiku un 17.–18. gs. medicīnas vēstures problēmas bija Paula Stradiņa un viņa dēla akadēmiķa Jāņa Stradiņa uzmanības lokā, kuriem vēlāk ar atsevišķiem rakstiem piebiedrojās citi pētnieki (V. Pundure).

Apmēram līdzīgus secinājumus, tiesa – ar citiem politiskajiem uzsvāriem, izdarīja pirmais 12 iznākušo krājuma sējumu recenzents A. Hazanovs. Summējot ievērojamāko padomju (krievu) recenzentu sniegumu, jāatzīst, ka tie vienlaikus deva zināmu pozitīvu ieguldījumu, sekmējot bibliogrāfijas, rakstu plānošanas un tematu izklāstu pilnveidošanu, taču nenoliedzami viņu uzspiestais uzsvārs uz padomju tematiku un ideoloģiju panāca to, ka pēc 10.–11. sējuma krājums pamazām sevi izsmēla. Vai tādējādi būtu īstenojusies tie mērķi, ko sprauda Pauls Stradiņš? Noteikti nē.

Taču panākts tika neticamais, ko vairākkārt pieminēja padomju recenzenti: krājums izveidojās vai pārtapa par Padomju Savienībā vienīgo medicīnas vēsturei veltīto zinātnisko rakstu krājumu.

Rakstu krājums "*Из истории медицины*" tika izdots apmēram reizi divos gados. Tomēr šī konsekvence netika ievērota. III, V, XII, XIV, XV, XVI un XVII sējums iznāca jau pēc gada. Savukārt starp VI un VII sējuma iznākšanu pagāja trīs gadi, bet starp VIII un IX sējumu – četri gadi, arī starp X un XI – četri gadi, bet starp XII un XIII sējumu – trīs gadi. Laika gaitā mainījās arī krājuma struktūra. Pirmie pieci krājuma sējumi tika ieturēti nospraustajā principā: zināt-

niski raksti, cilvēki un dati, kam pievienojās sadaļas "Hronika" un *In memoriam*, vēlāk arī recenzijas. VI sējumā, kas izdots 1964. gadā, tika ieviesta arī jauna sadaļa – īsi ziņojumi un anotācijas, kas gan noturējās tikai divos sējumos (VI un VII). VIII sējumā zinātnisko rakstu sadaļa tika strukturēta sīkāk: parādījās sadaļas "Padomju veselības aizsardzība" un "Medicīnas vēsture", bet IX un X sējumā zinātniskie raksti tika sadalīti rubrikās: "Ieskats Latvijas un citu Baltijas republiku medicīnas vēsturē" un "Zinātniskie raksti" (IX sējums), vai Semaško 100. dzimšanas dienas rubrika (X sējums).

Jāpiemin, ka, sākot ar X sējumu, katras publikācijas noslēgumā ieviests rezumējums angļu valodā.

No XI sējuma redakcija acīmredzot nolēma atgriezties pie vecās pirmējās krājuma struktūras. Tomēr ar laiku – 1984. gadā, kad iznāca krājuma XIV sējums, tos ievadīja noteikts apskatāmo problēmu loks jeb apakšvirsraksts. XIV sējums bija veltīts medicīniskās palīdzības dienesta organizācijai un zinātniski medicīnisko pētījumu attīstībai. XV sējums – kara medicīnai, Baltijas ārstniecībai un veselības aizsardzībai, XVI sējums – par zinātniskām medicīnas skolām un kolektīviem, XVII sējums veltīts medicīnas vēsturei, ārstniecībai un veselības aizsardzībai Baltijā, savukārt XVIII sējums atspoguļoja fizioloģijas attīstību.

No Paula Stradiņa nospraustajiem mērķiem bija īstenojies galvenokārt tas, ka Latvijā un Baltijā izauga jauni profesionāli medicīnas vēstures pētnieki, faktiski izveidojās Baltijas medicīnas vēsturnieku skola. Tās izaugsmē nozīme bija arī Baltijas zinātņu vēstures (arī medicīnas vēstures) konferencēm. Tās izcilākie pārstāvji K. Arons, A. Viksna devuši lielu ieguldījumu šīs nozares attīstībā Latvijā. Pozitīvā krājuma vērtība ir arī tā, ka tika sekmēti un attīstīti starptautiskie sakari, – vairāk gan ar Austrumu kaimiņiem.

Vēres

1. *Из истории медицины*. Rīga : 1957.
2. Tāds ir bijis tas mūsu laiks... Jāņa Stradiņa un Kārļa Ērika Arona saruna 1993. gada 26. janvārī. // Stradiņš, J., Arons, K.Ē., Viksna, A. *Tāds bija mūsu laiks...* Rīga : 1996, 279. lpp.
3. Brennsohn, I. *Die Aerzte Livlands*. Rīga; Mitau : 1905; Alksnis, J. Tautas medicīnas materiāli. // *RLB zinātņu komitejas rakstu krājums*. Jelgava : 1898, 1.—46. lpp.; Alksnis, J. Latviešu tautas ārstniecības pamati. // *Latvju tautas dainas*. 11. sēj. Rīga : 1932, 3.—16. lpp.; Alksnis, J. Latviešu tautas ārstniecība un tautas dziesmas. // *Latvju tautas dainas*. 11. sēj. Rīga : 1932, 17.—33. lpp.; Alksnis, J. Dzīvība, dvēsele, māte tautu, sevišķi baltu tautu, ticējumos no bioloģiskā viedokļa. // *RLB zinātņu komitejas rakstu krājums*. 22. sēj. Rīga : 1936, 11.—120. lpp.; Kupcis, J. *Tautas medicīnas līdzekļi dainās*. Rīga : 1933. 16. lpp.; Meisters, J. *Materiāli par latviešu tautas dziedniecību un drogām*. Rīga : 1932. 44. lpp.; Stradiņš, P. *Medicīnas vēsture // Latviešu Konverzācijas*

- vārdnīca. 13. sēj. Rīga : 1936, 26283.—26285. sleja; Stradiņš, P. Par slaveniem ārstiem. *Ārstis*, 1940, Nr. 4, 269.—270. lpp.
- 4 LVVA, 727. f., 6. apr., 400. l., 296. lp.
- 5 LVVA, 7427. f., 6. apr., 397. l., 150. lp.
- 6 LVVA, 7427. f., 6. apr., 408. l., 466. lp.
7. Stradiņš, J. Profesora Paula Stradiņa programmatiskais referāts Latvijas medicīnas vēsturē un tā ideju tālākattīstība. // *Acta Medico-Historica Rigensia*. Vol. VIII (XXVII). Rīga : 2007, 117.—127. lpp.; *Tāds ir bijis tas mūsu laiks...*, ref. 2, 272. lpp.
8. V. Kuzmas vēstule P. Stradiņam 1936.12.II. // *Profesors Pauls Stradiņš dzīvē un darbā*. Rīga : 1961, 335.—336. lpp. ,
9. Stradiņš J. Profesora Paula Stradiņa ieceres Latvijas medicīnas vēstures pētniecībā. // Stradiņš, J., Arons, K.Ē, Viksna, A. *Tāds bija mūsu laiks*. Rīga : 1996, 153.—156. lpp.; LVVA, 7427. f., 6. apr., 408. l., 466. lp.
10. *Tāds ir bijis tas mūsu laiks...*, ref. 2, 272. lpp.
11. Turpat.
12. Girdzijausks, V. Tautu draudzības paudējs. // *Profesors Pauls Stradiņš dzīvē un darbā*. Rīga : 1961, 143. lpp.
13. *Tāds ir bijis tas mūsu laiks...*, ref. 2, 267.—300. lpp.
14. Васильев, К.Г. *Записки динозавра*. Тетрадь первая. Одесса : 2005, с. 7.
15. Pēteris Gērke (1904—1985), histologs, LPSR ZA akadēmiķis, Eksperimentālās un kliniskās medicīnas institūta direktors, Paula Stradiņa balvas laureāts. Uzrakstījis atmiņas par P. Stradiņu, kurās min, ka P. Stradiņš bija iecerējis ne tikai krājuma izdošanu, bet gribēja pie muzeja radīt arhīvu, kur glabātos dokumenti, fotogrāfijas, ziņas par mediķiem, farmaceitiem utt. Gērke, P. Medicīnas pagātnes tulks. // *Profesors Pauls Stradiņš dzīvē un darbā*. Rīga : 1961, 171.—179. lpp.
16. *Tāds ir bijis tas mūsu laiks...*, ref. 2, 281. lpp.
17. Заблудовский, П. Из истории медицины. Рецензия. *Советское здравоохранение*, 1980, № 2, с. 73—74.
18. Viksna, A. Profesors Fjodors Grigorašs un Latvijas medicīnas vēstures pētniecība. // *Acta Medico-Historica Rigensia*. Vol. VIII (XXVII). Rīga : 2007. 295.—316. lpp.
19. *Tāds ir bijis tas mūsu laiks...*, ref. 2, 281. lpp.; Stradiņš, J., Salaks, J., Grāvere, R. Medicīnas vēstures rakstu krājumam "Из истории медицины" / *Acta Medico-Historica Rigensia* — 50. // *Acta Medico-Historica Rigensia*. Vol. IX (XXVIII). Rīga : 2007, 917. lpp.
20. *Из истории медицины*. Сборник статей. т. 1. Rīga : 1957. 279 с., ил.; Medicīnas zinātne — prakse. ZA *Vēstis*, Kritika un bibliogrāfija, 1958, Nr. 6, 156. lpp.
21. Невский, В. Из истории медицины. *Советское здравоохранение*, 1960, № 9, с. 88—90.

22. Богоявленский, Н. Рецензия на сборник "Из истории медицины" т. 1—2. *Советское здравоохранение*, 1961, № 4, с. 76—77.
23. Dārziņš, E. Profesora P. Stradiņa pēdējie darbi. *LĀZA apkārtraksts*, 1958, Nr. 60, 8. lpp.
24. Pirmā Baltijas valstu dabaszinātņu un medicīnas vēsturnieku apspriede. Zinātnes dzīve. *Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, 1958, Nr. 7, 160. lpp.
25. Васильев, К., Григораш, Ф., Краус, А. *Материалы по истории медицины и здравоохранения Латвии*. Рига : 1959. 360 с.
26. *Tāds ir bijis tas mūsu laiks...*, ref. 2, 283. lpp.
27. Петров, Б. Из истории медицины. Третий сборник статей. *Советское здравоохранение*, 1961, № 8, с. 83—85.
28. *Tāds ir bijis tas mūsu laiks...*, ref. 2, 281. lpp.
29. Arons, K. Solis uz priekšu Latvijas medicīnas vēstures pētījumos. *Сіпа*, 1960.3.III
30. Strods, H. Nopietni trūkumi Latvijas feodālisma laikmeta medicīnas vēstures apgaismojumā. *Latvijas PSR ZA Vēstis*, 1962, Nr. 3, 143.—148. lpp.
31. Невский, В. Сборник по истории медицины. // *Из истории медицины*. Т. 7. Рига : Звайгзне, 1967, с. 323—325.
32. Петров, Б. Из истории медицины. Сборник IV и V. *Советское здравоохранение*, 1965, № 4, с. 93—95.
33. Петров, Б. Из истории медицины. Сборник VII. *Советское здравоохранение*, 1969, № 1, с. 90.
34. Петров, Б. *Из истории медицины*. Сборник VIII. *Советское здравоохранение*, 1970, № 7, с. 88—90.
35. Петров, Б. Из истории медицины. Сборник IX. *Советское здравоохранение*, 1974, № 3, с. 85—86.
36. Петров, Б. Из истории медицины. Сборник X. *Советское здравоохранение*, 1977, № 1, с. 89—90.
37. Заблудовский, П. Из истории медицины. Сборник XI. *Советское здравоохранение*, 1980, № 2, с. 73—74.
38. Заблудовский, П. Из истории медицины. Сборник XII. *Советское здравоохранение*, 1981, № 10, с. 72—73.
39. Хазанов А. К 25-летию сборника "Из истории медицины". // *Актуальные вопросы музееведения*. Из опыта работы музея истории медицины им П. Страдиня. Рига : 1982, с. 17—23
40. Заблудовский, П. Из истории медицины. Сборник XIII. *Советское здравоохранение*, 1981, № 10, с. 72—73.

Gan krājuma iznākšana, gan Latvijas medicīnas vēsturnieku skolas izaugsme lielā mērā saistāma ar Paula Stradiņa vārdu. Viņš aizsāka medicīnas kolekciju vākšanu ar ieceri izveidot muzeju, 4 vairākkārt mēģināja ieviest LU Medicīnas fakultētes studiju sarakstā arī medicīnas vēstures kursu, ko oficiāli sāka lasīt 1939. gadā.

51 940. gadā Latvijas Kultūras fondam adresētajā lūgumā par 2000 latu pabalsta piešķirumu, P. Stradiņš to cerēja novirzīt gan Medicīnas vēstures muzeja iekārtošanai, gan arī Latvijas medicīnas vēstures pētīšanai. 6

1944. gada februāris

The compilation devoted to articles on medicine "Iz istorii medicini" turns fifty (Summary)

By Rita Grāvere

By realizing the goal set by Pauls Stradiņš in 1944, to explore the history of medicine in Latvia, in the span from 1953–1956 the compilation "Iz istorii medicini", which is the first issue concerning the theme.

The compilation has had 19 issues since then (1957–1990) concerning a wide range of themes. It holds more than 410 different scientific articles, over 80 obituaries and personalia are included, other information and data are not counted.

In 1992 the compilation became an entirely new publication – *Acta Medico-Historica Rigensia*.

The goals set out by P. Stradiņš had been fulfilled and a new generation of researchers of medical history has grown thanks to these publications and the Baltics medicine research school was founded. Also with the help of these compilations more contacts were established with people from other countries, specifically from the Eastern neighbors.

Rita Grāvere, *Dr. hist.*,

Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzejs